

СТАНОВИЩЕ

относно дисертация на тема:

„Религиозни основания на насилието“

Докторант: Калоян Атанасов

Автор на становището: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Още в началото искам да подчертая, че научното ръководство на тази дисертация и работата ми с Калоян Атанасов бяха едно неподправено удоволствие и творческо съ-преживяване най-малкото поради две основни причини: от една страна, Калоян Атанасов е изключително съвестен и коректен изследовател с твърде богата обща и психологическа култура, и, от друга страна, темата и подходът към нейното разработване станаха важна част от проблематиката на Българската школа на Критическата психология. Нейното раждане се случи през 2017 г., когато с мои докторанти, сред които и Калоян Атанасов, и съмишленици – вече утвърдени учени като проф. Красимира Йонкова и д-р Найден Николов, публикувахме нашата колективна книга „Творческите предизвикателства на Критическата психология (УИ „Св. Климент Охридски). Споделям всичко това, защото без да има яснота за спецификата на критическия психологически подход и логично произтичащата чрез него парадигма на Критическата психология, настоящата дисертация на Калоян Атанасов не може да бъде оценена в целия ѝ неподправен блясък.

Бързам да кажа, че Критическата психология е опит за актуализация на познавателна перспектива, положена далеч назад в историята на цялата психология, но пренебрегната категорично в традиционната западна академична психология почти през целия XX и в първите две десетилетия на XXI в. Става дума за традицията, положена още от Джамбатиста Вико и Йохан Хердер, намерила своята конкретизация в творчеството на Вилхелм

фон Хумболт, който пръв въвежда термина народопсихология, продължена след това в другата или народопсихологията на Вилхелм Вунд, в теорията за колективните представи на Емил Дюркем и Люсиен Леви-Брюл, в концепцията за табу-то, религията и културата на Зигмунд Фройд, в аналитичната психология на Карл Густав Юнг и в теорията за социалните представи на Серж Московичи. Във всички тях се следва изследователска позиция, диаметрално противоположна от тази в традиционната западна академична психология – не от индивидуалното ниво на регулация на мисленето и поведението, не от индивидуалното ниво на психичните преживявания, а обратното, от колективното или общностното ниво на психична регулация и на психичните преживявания. От тази гледна точка за критическия психологически подход и за Критическата психология като цяло, изследването на проявленията *a posteriori* на религията като чисто разсъдъчно понятие, дадено на разума *a priori*, поради което е невъзможно неговото практическо дефиниране като *същност*, по необходимост следва да се осъществява в контекста и на критическата психология на историята. Не на психо-историята в традицията на класическата психоанализа на Зигмунд Фройд, тоест психологическото портретиране на исторически и политически дейци, а тъкмо на критическата психология на историята, базирана на споменатата парадигма на Критическата психология изобщо. Именно тази логика следва Калоян Атанасов, а това му дава свободата да изследва религиозното не като *ноумен*, а като проявления, като *феномени*, които носят или не носят със себе си психични представи и подкрепления за насилие и тероризъм както в историята, така и в съвременността. Струва ми се, че без да се има предвид тази методологическа база, много трудно би се оформила цялостната картина на дисертацията.

В структурно отношение трудът е композиран чрез увод, три глави и заключение, разположени върху обем от 175 нестандартни страници. Използвани са 102 литературни източника, от които 66 на кирилица и 36 на

латиница, всички те релевантни на изследователската тема. В това формално отношение дисертацията изпълнява изисквания към подобен тип разработки.

Уводните думи са посветени на доказване на актуалността на темата, извеждане на изследователските хипотези – общо три, представяне на изследователския инструментариум, а също на целите и задачите на текста. Всичко това е осъществено в контекста на отбелязаната вече парадигма, а наред с това Калоян Атанасов съсредоточва вниманието към основните отношения, чрез които ще изследва религиозните феномени от гледна точка на съдържащите се в тях предпоставки за насилие и тероризъм. Едно от най-важните е съотнасянето между *сакрално (свещенно)* и *профанно (светско)* в очакване на предстоящата интерпретация на начините, по които различните религиозни концепции решават това отношение.

Първата глава е посветена на критически психологически анализ на политеистичните религиозни концепции, които предполагат съвършено различна картина за вселената, света и хората от тази в монотеистичните религии. С фундаментално значение от гледна точка на проблематиката е доказаното от Калоян Атанасов отсъствие на глобалистични претенции за хегемония в политеистичните религиозни феномени, което автоматически предполага отсъствието на предпоставки за религиозно насилие и терор, особено във външно-политически план. В рамките на вътрешното битие на политеистичните човешки общности с много важно значение е начинът, по който тези концепции решават отношението *сакрално – профанно* – не чрез възпроизводството на тяхната различност в съществуването, както е в монотеистичните религии, а в непрекъснатия стремеж от тяхното единение чрез *освещаване на светското*, което става възможно чрез ритуализацията на ежедневието, тоест всеки *профанен акт* в живота да се представя и преживява като *сакрален ритуал*.

Втората глава е посветена на християнството и неговите видове, като особено място от гледна точка на насилието е отредено на католическото (подменено) християнство. Именно *подменено*, защото чрез Църквата и нейните служители се поставя категоричното изискване да има посредници в прякото общуване между Бога и Човека. Нещо повече – за да предпази по някакъв начин единението между *сакрално* и *профанно*, самата Църква по категоричен начин разделя *свещенно* и *светско*, възпроизвеждайки го през цялата история. По този начин, по думите още на Мишел Фуко, Църквата задава един непознат досега в историята категоричен императив – властта, политическата власт, а чрез принципа на папоцезаризма тя се представя и като претендент за глобална хегемония. С други думи, крачката към религиозното насилие вече е направена, а ужасяващата регламентация на човешкото убийство над *другостта* „в името на Христос“, всъщност е една безспорна илюстрация на втората хипотеза, формулирана от Калоян Атанасов. Можем само за момент да си представим как реагира самият Иисус Христос, разбирайки църковното регламентиране на убийствата на хора „в негово име“.

Третата глава е посветена на исляма, в който двойствеността между *сакрално* и *профанно* се възпроизвежда дори още по-драматично, тъй като самият Аллах е представен едновременно като трансцендентален, но и като иманентен на света, а това прави възможна появата и възпроизводството на специфичния *страхов синдром* у мюсюлманския човек, защото във всеки един момент може да бъде наказан за една или друга своя постъпка. За да преодолява непрекъснато този страх, той трябва да се отказва от собствения си *Аз*, разтваряйки го в *Ние*, тоест *Аллах* и *общността*, а оттук до политическата и военната употреба на страховия синдром има само една малка крачка, която във всеки момент може да бъде направена без никакъв проблем. Още повече, че *Аллах* е отнесен не само и единствено към мюсюлманската общност, а към света изобщо, възпроизвеждайки във

всяко време необходимостта „*неверниците*“ да бъдат вкарвани в „*правата вяра*“, ако се налага и чрез убийство, по абсолютно същия начин, по който католическото (подменено) християнство оправдава убийствата на хора. Оттук изглежда закономерна и повторената идея за толкова необходимата глобална хегемония на исляма, а това означава наличието на психични предпоставки и подкрепления за религиозно насилие и тероризъм. Съвсем точно Калоян Атанасов разкрива този механизъм при може би най-крайния вариант на политическия ислям, а именно салафизма, което в достатъчна степен потвърждава и третата хипотеза.

В заключението Калоян Атанасов се стреми да омекоти тази моя категоричност по отношение на доказателството на третата хипотези, но в една или друга степен психологическата логика е такава. Искам да кажа, че тук той се проявява като добросъвестен изследовател, предлагайки твърде внимателно своите обобщения, изводи и практически препоръки. А това е индикация и за наличието на академичен морал, може би малко забравен и изглеждащ старомоден, но всъщност толкова важен за всеки автор.

Считам, че изведените приноси са адекватни на постиженията на дисертацията, макар че, както казах, целият текст може да се определи за принос, поради което препоръчвам неговото издание като монография. На свой ред авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертацията.

В заключение, като имам предвид безспорните изследователски качества и постижения на Калоян Атанасов, препоръчвам на уважаемо жури да му бъде дадена образователната и научна степен „Доктор“ за неговия дисертационен труд „Религиозни основания на насилието“. Смятам, че това ще бъде както справедлива оценка за свършената от него работа, така и стимул за бъдещи творчески търсения.

Автор на становището:

(проф. д.пс.н. Людмил Георгиев)

